

Tonga

LAO KI HE MALU'I 'O E KONISIUMA

VAHE 17.04

Tohi Lao Fakatonutonu 2020

LAO KI HE MALU'I 'O E KONISIUMA

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

KONGA 1 - TALATEU		5
1	Hingoa nounou mo e kamata'anga	5
2	'Uhinga'i lea	5
3	Ha'ihai'i 'e he Lao ni 'a e Kalauni	7
KONGA II - PULE'I		7
4	Fokotu'u 'o e Va'a Tokangaekina 'o e KonisiUma mo e fokotu'u 'o e Talekita mo e kau 'ofisa kehe	7
5	Ngaahi fakahinohino	7
6	Ngaahi fatongia 'o e Va'a	7
7	Fokotu'u 'o e kau fakatotolo	8
8	Ngaahi mafai ke hu	8
9	Mafai ke fekau ke 'omai ha ngaahi tohi	9
10	Tauhi 'o e fakapulipuli	9
11	Fakafaingata'a'ia'i ha kau 'ofisa	10
KONGA III - MALU'I 'O E KONISIUMA		10
12	Ngaahi tu'unga kuo tali	10
13	Tapu'i ke fo'u mo tuku atu ha ngaahi koloa 'oku 'i lalo he tu'unga kuo tali	11
14	Ngaahi launga fekau'aki mo hono fakatau atu 'o e ngaahi koloa 'oku 'i he tu'unga kuo tali	11
15	Ko e hia ka 'ikai fai pau ki he fekau	12
16	Koloa fakafoki	12
17	Ko e hia ka fakafisi ke fakatau atu ha koloa	12
18	Ko e hia ka faka'ikai'i 'a e 'iate ia ha me'a kuo fakataumu'a ki he fefakatau'aki pe koe fakatau atu me'a fakatautu ki ha me'a	13

19	Ko e hia ka fakatau ke fokotu'unga 'a e koloa.....	13
20	Ke 'oatu 'e he taha fefakatau'aki ha ngaahi tohi tali totongi ki he kau fakatau mai.....	13
21	Ke fokotu'u 'e he taha fefakatau'aki ha papa fanongonongo.....	14
22	'Ulungaanga taki hala'i pe kaka.....	14
23	Ngaahi fakamatala loi.....	14
24	Faifakatau mavahe.....	15
25	Mahu'inga filifilimanako.....	16
26	Ngaahi malu'i tukupau 'o fekau'aki mo hono tuku atu 'o e ngaahi sevesi.....	17
27	Pule'i tafataha.....	17
28	Ngaahi angafai takihala fekau'aki mo e ngaahi sevesi.....	18
29	Angafai takihala'i fekau'aki mo e hili 'a e ngaahi fakatau sevesi.....	18

KONGA IV - FAKAMALOHI'I MO E NGAahi FAKALELEI **18**

30	Ngaahi hia mo e ngaahi tautea.....	18
31	Mafai faka'ilo.....	19
32	Ngaahi mo'ua 'o e kakai pau fekau'aki mo e fai hia 'a ha Ngaahi Sino Fakakautaha pe Kautaha Fakatahataha.....	19
33	Mo'ua 'a e Pule ki he hia 'a e kau fakafofonga pe kau sevaniti.....	19
34	Malu'anga 'o e kau 'ofisa.....	19

KONGA V - NGAahi ME'A KEHEKEHE **20**

35	Totonu ke vakai'i.....	20
36	Ngaahi tu'utu'uni.....	20

LAO KI HE MALU'I 'O E KONISIUMA

KO E LAO KE TU'UTU'UNI KI HONO MALU'I 'O E KONISIUMA PEA
KI HONO FOKOTU'U HA NGAHI FOUNGA FEFAKTAU'AKI 'OKU
POTUPOTU TATAU PEA MO HA NGAHI ME'A KEHE FEKAU'AKI
MO IA PE 'E HOKO MO IA¹

Kamata'anga [2 'o Siulai, 2001]

KONGA 1 - TALATEU

1 Hingoa nounou mo e kamata'anga

- (1) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao ki he Malu'i 'o e Konisiuma.
- (2) Kuo pau 'e kamata ngaue'aki 'a e Lao ni 'i ha 'aho 'e Tu'utu'uni 'e he 'Ene 'Afio 'i he Fakataha Tokoni.

2 'Uhinga'i lea

'I he Lao ni, tukukehe ka ha atu ha toe 'uhinga kehe 'i hono tu'unga —

“**konisiuma**” ‘oku ‘uhinga ki ha toko taha ‘oku ne ma‘u mai ha ngaahi koloa pe ngaahi sevesi mei ha taha fo‘u koloa pe ha taha fefakatau‘aki;

“**maumau 'a e koloa**” pe “**koloa maumau**” ‘oku ‘uhinga ko ha ngaahi koloa ‘oku ‘ikai ke fai pau ki he tu'unga malu pe tu'unga lelei 'o e koloa 'a ia 'o hange ko ia 'oku tu'utu'uni 'e he Ngaahi Tu'utu'uni ki he ngaahi koloa pea 'oku kau heni 'a e ngaahi koloa fo'ou pe sekeniheni 'oku fakatu'utamaki pe ta'efe'unga ke faka'aonga'i 'i ha ngaahi me'a makehe 'e hoko;

“**va'a**” ‘oku ‘uhinga ki he va'a ki he tokangaekina 'o e Konisiuma 'i he kupu 4;”

“ngaahi koloa” ‘oku ‘uhinga ki ha ngaahi koloa konisiuma ‘o ha fa‘ahinga natula pe ‘oku fakatau atu ki ha mahu‘inga ‘oku kau heni ‘a e fakatau atu ‘o e kasa, ‘uhila, vai mo e ngaahi fetu‘utaki;

“me‘amo‘ui kuo liliu hono fa‘unga fakaenatula” ‘oku ‘uhinga tatau mo e ‘uhinga ‘i he Lao ki he Malu ‘o e Ngaahi Me‘amo‘ui;²

“taha fo‘u koloa” ‘oku ‘uhinga ki ha taha ‘oku ne —

- (a) ngaohi ha ngaahi koloa;
- (b) fakatahataha‘i pe fakapipiki fakataha ha ngaahi koloa; pe
- (c) filio‘i ke fakatau atu pe monomono ha ngaahi koloa;

“Minisita” ‘oku ‘uhinga ki he Minisita ki he Ngaahi Ngaue ‘a e Kakai, Fefakatau‘aki mo e Ngaahi Ngaue‘anga;

“Komiti Fale‘i Fakafonua ki he Malu ‘o e Me‘amo‘ui” ‘oku ‘uhinga ki he Komiti Fale‘i Fakafonua ki he Malu ‘o e Me‘amo‘ui ‘oku fokotu‘u ‘i he kupu 5 ‘o e Lao ki he Malu ‘o e Ngaahi Me‘amo‘ui³;

“ngaahi sevesi” ‘oku kau heni ha ngaahi totonu, ngaahi monu‘ia, ngaahi faingamalie mo ha ngaahi naunau ‘a ia ‘oku, pe ‘e ‘oatu, foaki pe momoi atu ‘i —

- (a) ha aleapau ki he pe fekau‘aki mo e —
 - (i) fakahoko ha ngaue (kau heni ha ngaue ‘oku natula fakapalofesinale), ‘o tatau ai pe pe ‘oku kau pe ta‘e kau ai ‘a e tuku atu ‘o ha ngaahi koloa;
 - (ii) tufaki ‘o e kasa, ‘uhila, vai pe ngaahi fetu‘utaki;
 - (iii) ‘oatu, pe ko e fakafaingofua‘i ke faka‘aonga‘i, ha ngaahi naunau ki he fakafiefia, faifaiva, va‘inga pe ha fakahinohino; pe
 - (iv) momoi atu ‘o e ngaahi totonu, ngaahi monu‘ia pe ngaahi faingamalie ‘a ia ‘oku ala totongi ki ai ha vahenga ‘i he ‘inasi, tukuhau, pe ko ha fa‘ahinga totongi tatau;

“taha fefakatau‘aki” ‘oku ‘uhinga ki ha taha ‘oku ne fakahoko ha pisinisi —

- (a) taha hu koloa mei tu‘apule‘anga ‘o taumu‘a ke fakatau atu pe tuku atu;
- (b) taha hu koloa mei tu‘apule‘anga ‘o fakatatau ki ha aleapau fakatau atu pe tuku atu;
 - pea ‘oku kau ki heni —
 - (i) ha taha ‘oku ne fakatau atu pe tuku atu ha ngaahi koloa ‘i he totongi fakalukufua ki ha taha fefakatau‘aki pe konisiuma kehe; mo
 - (ii) ha taha ‘oku ne fakatau atu pe tuku atu ha ngaahi koloa ‘i ha ngaahi tu‘unga totongi fakamovetevete ki ha kau konisiuma;
- (c) ha taha ‘oku ne tuku atu ha ngaahi sevesi.

3 Ha'ihai'i 'e he Lao ni 'a e Kalauni

'Oku ha'ihai'i 'e he Lao ni 'a e Kalauni.

KONGA II - PULE'I**4 Fokotu'u 'o e Va'a Tokangaekina 'o e Konisiuma mo e fokotu'u 'o e Talekita mo e kau 'ofisa kehe**

- (1) Kuo pau ke fokotu'u ha Va'a Tokangaekina 'o e Konisiuma, 'a ia kuo pau ke kau ai —
 - (a) ha Talekita; mo
 - (b) ha kau 'ofisa kehe 'e ngofua ke fokotu'u 'i he kupusi'i (2).
- (2) Ko ha fokotu'u 'e fai 'i he kupusi'i (1) kuo pau ke fakatatau ia ki he Lao 'o e Pule'anga.

5 Ngaahi fakahinohino

'I he'ene fakahoko hono ngaahi fatongia 'i he Lao ni, kuo pau ke tokanga makehe 'a e Va'a ki he ngaahi me'a ko 'eni —

- (a) ko e malu'i 'o e ngaahi totonu 'a e konisiuma;
- (b) ko e fatongia 'o e taha fo'u koloa pe taha fepakatau'aki ke ne fakapapau'i ko e ngaahi koloa 'oku tukuatu ki he kau konisiuma 'oku fenapasi mohangaahi fiema'u pau 'oku fakapotopoto' ki he tolonga, 'aonga mo e falala'anga pea ke hoa mo e taumu'a 'oku 'uhinga ki ai';
- (c) ko e fakalele lelei 'a ha taha pe ko ha sino 'a ia 'oku kau 'i hono ngaohi 'o e ngaahi koloa pe ko hono 'oatu ha ngaahi sevesi pe 'i ha fa'ahinga ngaue 'oku fekau'aki mo e pe hoko fakataha mo e ngaohi 'o e ngaahi koloa pe ko e 'oatu 'o e ngaahi sevesi;
- (d) ke fokotu'u mo tauhi ha ngaahi tu'unga fakalao pe fakapule'i ngaue ke malava 'e he konisiuma 'o ma'u ha totongi huhu'i 'i ha ngaahi founa vave, potupotu tatau, 'ikai ke totongi mamafa mo faingamalie;
- (e) ko e fiema'u ke fakalalakalaka, poupoua mo pukepuke ha founa fakakonisiuma 'oku malohi ki hono malu'i 'o e kau konisiuma 'o fakatatau ki he ngaahi tu'unga faka'ekonomika mo fakasosiale 'o e fonua; mo
- (f) ha ngaahi taumu'a kehe 'o ha founa faka'ekonomika mo fakasosiale 'a e Pule'anga.

6 Ngaahi fatongia 'o e Va'a

- (1) 'E ngofua ki he Va'a ke ne —

- (a) fale'i ha taha 'o fekau'aki mo e ngaahi tu'utu'uni 'a e Lao ni pea ke ne fai ha ngaue ke fakalelei'i hano maumau'i 'o e, pe ke fakapapau'i 'oku fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni ko ia;
 - (b) fakafaingamalie'i ki he kau konisiuma mo e kakai 'oku nau ngaue ki he kau konisiuma 'a e fakamatala fakalukufua 'o fekau'aki mo e ngaahi me'a 'e uesia ai 'a e ngaahi totonu 'a e kau konisiuma;
 - (c) tali ha ngaahi launga mei ha taha pe ko ha ngaahi kulupu koni-siuma 'i he ngaahi me'a fekau'aki mo hono fo'u mo tufaki 'o ha ngaahi koloa pe ngaahi sevesi, pea ke ne ngaue ki he launga ko ia 'i ha founa 'oku pehe 'e he Va'a 'oku fakapotopoto;
 - (d) fakatotolo'i 'a e me'a kuo launga'i 'i he palakalafi (c) pe ke ne fakahu atu 'a e launga ki ha sino kehe, 'a ia 'oku pehe 'e he Va'a 'oku fakapotopoto ke nau fakahoko ki ai ha ngaue 'oku fe'unga, pe ke 'oatu fakahoko ki ai ha ngaue 'oku fe'unga, pe ke 'oatu ha fale'i 'o fekau'aki mo e launga; pea
 - (e) ke fakaha 'i ha fanongonongo pe ha founa kehe 'a e ngaahi totonu mo e ngaahi fatongia 'oku 'i he ngaahi lao 'o fekau'aki mo e ngaahi totonu 'a e kau konisiuma.
- (2) Kuo pau ke lipooti fakata'u 'e he Talekita ki he Minisita 'a e ngaahi fatongia kuo fakahoko 'e he Va'a 'o fakata'u ki he kupusi'i (1).
- (3) Ka ma'u ha launga 'i he kupusi'i (1)(c), 'e ngofua ki he Va'a ke ne —
- (a) fakatotolo'i 'a e launga neongo kuo 'osi fakahu atu ia ki ha sino kehe; pe
 - (b) fakahu atu 'a e launga ki ha sino kehe, neongo kuo 'osi kamata pe kuo kakato hano fakatotolo'i 'o e me'a he Va'a.

7 Fokotu'u 'o e kau fakatotolo

- (1) 'E ngofua ki he Minisita 'i ha fanongonongo 'i he Kasete ke fokotu'u ha 'ofisa fakatotolo ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao ni pea kuo pau ke ne 'oatu ki ha 'ofisa' ha tohi fakamo'oni ko ha taha fakatotolo.
- (2) Ko ha taha fakatotolo 'oku ne fakahoko hono fatongia kuo foaki 'e he kupu 8 pe 9 kuo pau ke ne 'oatu 'ene tohi fakamo'oni kapau 'e 'eke 'e ha taha 'oku mahino 'oku pule 'i ai pe 'oku mahino 'oku pule 'i ha fa'ahinga ngaue 'oku 'oku fakahoko 'i ai pe ko ha taha 'oku fiema'u ke ne muimui pau ki he ngaahi tu'utu'uni 'a e kupu 8.

8 Ngaahi mafai ke hu

'E ngofua ki ha taha fakatotolo, ke ne hu ki ha feitu'u 'oku ne tui 'i ha ngaahi 'uhinga fakapotopoto ko ha feitu'u 'oku ngaahi, teuteu'i pe tufaki ai ha ngaahi koloa pe ko ha feitu'u 'oku tufaki pe fokotu'utu'u ai ha ngaahi sevesi pe 'oku fakahoko ai ha pisinisi pe fakatau'aki kehe mo —

- (a) sivi ha ngaahi koloa pe ko ha ngaahi koloa kuo ngaohi fakakonga mo fai ha ngaahi sivi kehe pehe 'a ia te ne pehe 'e taau' ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao ni;
- (b) 'ave ha ngaahi koloa pe ko ha ngaahi koloa kuo ngaohi fakakonga 'a ia te ne totongi 'aki ha mahu'inga taau ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao ni;
- (c) 'ave ha sipinga mei ha me'a 'oku ngaohi pe teuteu'i mei ai ha ngaahi koloa 'i he feitu'u ko ia';
- (d) faka'eke'eke 'a ia 'oku taau ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao ni 'o ha taha 'oku ngaue pe 'oku lolotonga 'i he feitu'u ko ia'; pe
- (e) sivi mo 'ave ha ngaahi tatau 'o ha ngaahi lekooti 'oku fiema'u ke tauhi 'o fakatatau ki he Lao ni 'o fekau'aki mo e pisinisi ko ia,

ka kuo pau 'e 'ikai ke ne hu ki ha feitu'u pehe 'i he'ene ngaue'aki hono mafai 'i he kupu ni 'i ha taimi 'oku ngaohi pe teuteu'i ai 'a e ngaahi koloa, tuku atu pe fokotu'utu'u ai 'a e ngaahi sevesi pe pisinisi kehe pe fefakatau'aki kehe 'a ia 'oku fakahoko 'i he vaha'a 'o e houa 9 pongipongi mo e 4 efiafi.

9 Mafai ke fekau ke 'omai ha ngaahi tohi

- (1) Kuo pau ke 'i he Talekita 'a e mafai ke fekau ke 'omai ha ngaahi fakamatala, ngaahi tohi fakapisinisi, ngaahi tohi 'akauni, ngaahi tohi hokohoko 'o e koloa' mo ha fakamatala kehe mei he taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki kapau "oku pehe 'e he Talekita' 'oku fiema'u ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao ni.
- (2) 'I ha taimi 'e fekau ai 'e he Talekita ke 'omai ha me'a 'i he kupusi'i (1), kuo pau ke ne fakaha 'a e taimi 'a ia kuo pau ke 'omai ai kiate ia ha me'a pehe ka kuo pau 'e 'ikai toe nounou ange 'a e taimi ko ia 'i he 'aho 'e tolu.
- (3) Kapau 'e 'ikai ke 'omai 'e he taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki 'i loto 'i he taimi kuo fakamahino'i ha me'a kuo fekau 'e he Talekita ke 'omai 'i he kupusi'i (1), 'e ngofua ke tohi kole ta'e toe kau ai ha fa'ahi 'a e Talekita ki he Fakamaau'anga ki ha tu'utu'uni ke 'omai

10 Tauhi 'o e fakapulipuli

- (1) Tukukehe 'o hange ko ia 'oku tu'utu'uni 'e he kupusi'i (2), ko ha taha 'oku kau 'i hono fakahoko 'o e Lao ni kuo pau 'e 'ikai ke ne fakaha ki ha taha ha fakamatala pe fakamo'oni kuo 'oatu, pe ko e kakano 'o ha tohi kuo ma'u 'o fakatatau ki he kupu 9 ta'e 'i ai ha ngofua tohi mei he Minisita 'a ia 'e 'oatu 'o fekau'aki mo e fakaha ko ia.
- (2) Kuo pau ke toki foaki pe 'e he Minisita 'a e ngofua 'oku lau ki ai 'i he kupusi'i (1) hili ko ia ha'ane foaki ha faingamalie ki he taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki ke fai ha'ane fakamatala pea hili 'ene fakakaukau'i ia 'oku ne fiemalie pe ko 'ene fai pehee' 'e kaungalelei ki he kakai.

- (3) 'Oku 'ikai ko ha mamau'i 'o e kupusi'i (1) kapau, 'e fakaha 'e ha taha 'i ha fakatonutonu fakalao ha fakamatala, fakamo'oni pe ko e kakano 'o ha tohi 'oku lau ki ai 'i he kupusi'i ko ia' 'i ha'ane tali ha fehu'i 'oku fakakouna'i 'a e taha' ke ne tali 'i he fakatonutonu fakalao ko ia.

11 Fakafaingata'a'ia'i ha kau 'ofisa

Ka 'i ai ha taha —

- (a) te ne ta'ofi, fakafaingata'a'ia'i pe kaunoa 'i ha 'ofisa 'i he fakahoko hono ngaahi fatongia;
- (b) te ne taa'i ha 'ofisa; pe
- (c) kapau ko e taha 'oku ne nofo pe ko e taha 'oku ne pule'i ha feitu'u 'oku hu ki ai ha 'ofisa 'i ha mafai kuo foaki 'e he Lao ni, 'e 'ikai ke ne 'oatu ki he 'ofisa' 'a e ngaahi naunau mo e tokoni kotoa ki hono fakahoko lelei 'o e ngaahi mafai 'o e 'ofisa' 'i he Lao ni,

kuo ne fai ha hia pea kuo pau 'e ala mo'ua 'oka halaia ki ha tautea pa'anga 'e 'ikai laka hake 'i he \$1,000 pe ko e ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e taha pe fakatou'osi.

KONGA III - MALU'I 'O E KONISIUMA

12 Ngaahi tu'unga kuo tali

- (1) 'E ngofua ki he Minisita 'aki ha ngaahi tu'utu'uni ke ne fokotu'u ha ngaahi tu'unga, kuo tali ki ha ngaahi fa'ahinga koloa hili ha ngaahi fepotalanoa'aki 'oku ne pehe 'oku fiema'u.
- (2) Ko e ngaahi tu'unga kuo tali ki ha ngaahi fa'ahinga koloa 'e ngofua ke kau ai 'a e ngaahi fiema'u 'o kau ki he —
 - (a) fakahoko ngaue, fa'unga, kakano, fo'u, ngaohi, fotunga, tufunga'i, fakalelei'i faka'osi pe kofukofu 'o e ngaahi koloa;
 - (b) tesi 'o e ngaahi koloa lolotonga, pe hili 'a e kakato 'o hono, fo'u pe ngaohi;
 - (c) ko e founa mo e kakano 'o e ngaahi faka'ilonga, ngaahi leipolo, ngaahi fakatokanga pe ngaahi fakahinohino ke 'ai fakataha mo e ngaahi koloa;
 - (d) me'angaue mo e ngaahi naunau fakahoko ke tuku atu fakataha mo e ngaahi koloa;
 - (e) anga pe tu'unga lelei ma'ulalo taha;
 - (f) ngaahi me'a 'oku totonu ke fakahoko 'e he kau fo'u koloa pe kau fefakatau'aki ke fakapapau'i 'oku malu mo lelei hono fetuku pe tauhi; mo ha

- (g) ngaahi tu'unga, ngahi me'a 'oku totonu ke fakahoko pe ngaahi fakaikiiki malu kehe, 'a ia 'oku fakapotopoto ke ta'ofi pe fakasi'isi'i 'a e ala hoko ha lavea ki ha taha pe maumau ki ha koloa pe me'angaue.

Ka kuo pau ko ha koloa ko ha pe 'oku 'i ai ha me'amo'ui kuo liliu hono fa'unga fakaenatula, ko e ngaahi tu'unga kuo tali ke ngāue'aki ki ai kuo pau ke faipau mo ha ngaahi tu'unga pe ngaahi tu'utu'uni kuo fokotu'u 'e he Komiti Fale'i Fakafonua ki he Malu 'o e Me'amo'ui.⁴

13 Tapu'i ke fo'u mo tuku atu ha ngaahi koloa 'oku 'i lalo he tu'unga kuo tali

- (1) Kuo pau 'e 'ikai fo'u, tuku atu pe fefakatau'aki 'e ha taha ha ngaahi koloa 'oku 'i ai ha tu'unga kuo tali fekau'aki mo ia, kae'oua ke muimui pau 'a e ngaahi koloa ko ia ki he tu'unga.
- (2) Ka tufaki 'e ha taha ha ngaahi koloa 'o maumau 'a e kupusi'i (1) pea hoko ha mole pe maumau ki ha konisiuma koe'uhi ko ha maumau 'a e, pe ko ha anga fakatu'utamaki 'o e, ngaahi koloa, pe mei ha fakamatala ta'ekakato 'o fekau'aki mo e ngaahi koloa ko ia, kuo pau 'e lau, koe'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni kuo hoko 'a e mole pe maumau' ki he konisiuma koe'uhi ko e ta'e muimui pau ki he ngaahi tu'unga kuo tali.

14 Ngaahi launga fekau'aki mo hono fakatau atu 'o e ngaahi koloa 'oku 'i he tu'unga kuo tali

- (1) 'E ngofua ke faka'eke'eke 'e he Talekita ha ngaahi launga 'o fekau'aki mo hono fo'u pe fakatau atu 'o ha fa'ahinga koloa 'oku 'ikai ke nau fai pau ki ha tu'unga kuo tali.
- (2) Ko ha launga 'i he kupusi'i (1) kuo pau ke fai ia ki he Talekita 'i he tohi 'i loto 'i he 'aho 'e hongofulu ma fa mei he 'aho na'e fakatau mai ai.
- (3) 'I he taimi hono faka'eke'eke 'o ha launga pehe, kuo pau ke 'oange 'e he Talekita ki he taha fo'u koloa' pe taha fefakatau'aki 'a ia kuo launga'i ha faingamalie ke ne fai ha'a ne tali ki he launga.
- (4) Kapau 'e pehe 'e he Talekita, hili 'a e faka'eke'eke, na'e fai hano fo'u pe fakatau atu ha ngaahi koloa 'o 'ikai fai pau ki he tu'unga kuo tali' kuo pau ke ne fekau 'a e taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki ke totongi ha totongi huhu'i ki he fa'ahi 'oku mamahi pe ke fakafetongi ha ngaahi koloa pehe pe ke totongi fakafoki 'a e langi 'o e pa'anga na'e totongi 'aki 'a e ngaahi koloa ko ia 'i loto 'i ha vaha'a taimi tukupau.
- (5) Ko ha fekau 'i he kupusi'i (4) kuo pau ke fai 'i he tohi pea ke tufa ki he taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki.

15 Ko e hia ka 'ikai fai pau ki he fekau

Fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni 'i he Kupu 35, ka 'i ai ha fekau ki ha taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki 'e 'ikai pe te ne fakafisi ke muimui pau ki ha fekau kuo fai 'i he kupusi'i (4) 'o e kupu 14, kuo pau ke halaia 'a e taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki ko ia' 'i ha hia 'i he Lao ni.

16 Koloa fakafoki

'E ngofua ke fekau 'e he Minisita ki ha taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki 'o e ngaahi koloa 'oku maumau, ke ne fakahoko ha taha pe lahi hake 'o e ngaahi me'a' ni —

- (a) fakafoki 'a e ngaahi koloa 'i ha founa pea 'i loto 'i ha taimi 'e fakamahino'i 'i he fekau;
- (b) fakaha ki he kakai, pe ki ha fa'ahinga kakai 'oku fakamahino'i 'i he fekau, 'i ha founa pea 'i loto 'i ha vaha'a taimi 'e fakamahino'i —
 - (i) 'a e natula 'o e maumau 'i he ngaahi koloa 'e fakaha 'i he fekau';
 - (ii) 'a e ngaahi me'a 'oku fakatu'utamaki ai hono ngaue'aki 'o e ngaahi koloa ko ia; pe
 - (iii) 'a e founa ki hono faka'auha 'o e ngaahi koloa ko ia;
- (c) fanongonongo ki he kakai pe ha kalasi 'o ha kakai 'e fakamahino'i 'i he fekau' 'i ha founa pea 'i loto 'i ha vaha'a taimi 'e fakamahino'i 'i he fekau, 'e fakahoko 'e taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki ha ni'ihi 'o e ngaahi me'a ko 'eni 'a ia 'oku taau —
 - (i) tukukehe kapau 'oku fakaha 'i he fekau' ha 'ulungaanga fakatu'utamaki 'o e ngaahi koloa, fakalele'i 'a e ngaahi koloa ko ia;
 - (ii) fakafetongi 'a e ngaahi koloa; pe
 - (iii) totongi fakafoki ki he tokotaha na'e 'oatu ki ai 'a e ngaahi koloa, 'a e totongi kakato 'o ngaahi koloa.

17 Ko e hia ka fakafisi ke fakatau atu ha koloa

- (1) Ka 'i ai ha taha fefakatau'aki te ne fakafisi ke fakatau atu ha ngaahi koloa 'oku 'iate ia pe 'oku ne tauhi pe 'oku ne pule'i ki he ngaahi taumu'a 'o e fefakatau'aki kuo ne fai ha hia.
- (2) 'I ha faka'ilo 'i he kupusi'i (1), kuo pau ke hoko ko ha taukapo fe'unga ma'ae faka'iloa ke ne fakamo'oni'i —
 - (a) 'i he taimi ko ia na'a ne 'oatu ha ngaahi koloa 'i he lahi 'oku fakapotopoto pe na'e 'ikai ke 'iate ia ha koloa lahi fe'unga ke 'oatu ki he lahi ko ia; pe

- (b) na'a ne fakahoko 'a e pisinisi 'o e ngaahi koloa fakafefakatau'aki fakalukufua 'ata'ata pe, pea na'e mei maumau 'a e ngaue angamaheni 'o ha pisinisi fakatau fakalukufua kapau na'e fakatau atu 'a e lahi na'e fiema'u 'e he taha fakatau mai.

18 Ko e hia ka faka'ikai'i 'a e 'iate ia ha me'a kuo fakataumu'a ki he fefakatau'aki pe koe fakatau atu me'a fakatatau ki ha me'a

Ka 'i ai ha taha fefakatau'aki 'oku 'iate ia pe 'oku ne tauhi pe pule'i ha ngaahi koloa ki he ngaahi taumu'a fefakatau'aki ka 'oku ne —

- (a) faka'ikai'i 'oku 'iate ia 'a e ngaahi koloa ko ia; pe
 (b) tu'uaki atu 'a e ngaahi koloa ko ia ke fakatau atu 'o fakatatau ki ha tu'unga 'a ia 'oku fiema'u ai ke fakatau mai mo ha fa'ahinga koloa kehe pe ke totongi 'aki ha fa'ahinga sevesi pe ko ha tu'unga kehe mei he tu'unga ko ia kuo pau ki he taha fakatau mai ke ne totongi 'a e mahu'inga 'o e ngaahi koloa ko ia;

kuo ne fai ha hia.

19 Ko e hia ka fakatau ke fokotu'unga 'a e koloa

- (1) Ka 'i ai ha taha fefakatau'aki te ne fufuu'i hono feitu'u fai'anga pisinisi pe 'i ha feitu'u kehe ha ngaahi koloa 'i ha lahi 'a ia, 'oku pehe 'e he Talekita, 'oku hulu ia 'i he fiema'u fakafo'ituitui angamaheni 'a ha taha fefakatau'aki pehe kuo ne fai ha hia.
 (2) Ka 'i ai ha taha fefakatau'aki 'a ia 'oku 'i ai pe 'oku ne tauhi pe 'oku ne pule'i 'ihono feitu'u fai'anga pisinisi pe 'i ha feitu'u kehe, ha ngaahi koloa 'i ha lahi 'a ia, 'oku pehe 'e he Talekita, 'oku hulu ia 'i he —
 (a) lahi 'oku fiema'u ke ne faka'aonga'i fakafo'ituitui pea mo e kakai 'i hono 'api; pe
 (b) ngaahi fiema'u angamaheni ki ngaue fefakatau'aki 'a ha taha fefakatau'aki pehe;

kuo ne fai ha hia.

20 Ke 'oatu 'e he taha fefakatau'aki ha ngaahi tohi tali totongi ki he kau fakatau mai

Ko e taha fefakatau'aki kotoa pe 'oku ne fakatau atu ha ngaahi koloa kuo pau 'oka fiema'u, ke ne 'oatu ki he taha 'oku ne fakatau mai ia ha tali totongi 'e ha ai —

- (a) 'a e 'aho 'o e fakatau atu;
 (b) lahi 'o e koloa kuo fakatau atu;
 (c) mahu'inga kuo totongi ki he lahi ko ia; pea
 (d) na'e fakatau atu fakalukufiia pe fakamovetevete.

21 Ke fokotu'u 'e he taha fefakatau'aki ha papa fanongonongo

- (1) Kuo pau ki he taha fefakatau'aki kotoa pe ke ne fakaha 'i ha feitu'u 'oku 'asi lelei ki he kakai 'i hono feitu'u fai'anga pisinisi' ha papa fanongonongo ke faka'ali'ali ai ha fanongonongo, tu'utu'uni pe fakatokanga 'e 'oatu 'e he Talekita.
- (2) Kuo pau ki he taha fefakatau'aki kotoa pe ke ne fakapipiki pe kouna ke fakapipiki 'i ha papa fanongonongo pehe ha fanongonongo, tu'utu'uni pe fakatokanga kuo 'oatu 'e he Talekita ki he taha fefakatau'aki ko ia 'i he Lao ni.
- (3) Ka 'i ai ha taha te ne to'o, liliu, fakapuliki, tamate'i, fakafotunga kehe'i ha fanongonongo, tu'utu'uni pe fakatokanga pehe ta'efakamafai'i 'e he Talekita kuo ne fai ha hia.

22 'Ulungaanga taki hala'i pe kaka

Ka 'i ai ha taha fefakatau'aki pe ha taha 'a ia, lolotonga 'ene fefakatau'aki pe pisinisi, te ne fai ha fa'ahinga 'ulungaanga 'oku takihala'i pe kaka pe 'e ngalingali ke takihala'i pe kaka pe 'e ngalingali ke takihala pe kaka pe taumu'a ke takihala pe kaka kuo ne fai ha hia.

23 Ngaahi fakamatala loi

Ka 'i ai ha taha fefakatau'aki pe ha taha 'a ia, lolotonga 'ene fefakatau'aki pe pisinisi, 'o felave'i mo hano tufaki pe ngaue'aki 'o ha ngaahi koloa pe ngaahi sevesi 'a ia te ne —

- (a) fakamatala loi fekau'aki mo e ngaahi koloa pe ngaahi sevesi 'oku 'i ha fa'ahinga tu'unga, tu'unga lelei pe kalasi, pe ko e ngaahi koloa ko ia' 'oku 'i ha fa'ahinga sipinga pe anga;
- (b) fakamatala loi fekau'aki mo ha ngaahi koloa 'oku fo'ou;
- (c) fakamatala loi fekau'aki mo ha ngaahi koloa pe ngaahi sevesi kuo ma'u ha'ane siponisa, fakangofua, ngaue'i, faka'ulungaanga, ngaahi naunau fakahoko, ngaahi 'aonga pe ngaahi lelei;
- (d) fakamatala loi ko e taha fefakatau'aki ko ia' kuo 'osi fakangofua pe fakakau ke ma'u ha'ane siponisa;
- (e) fai ha ngaahi fakamatala loi pe takihala 'o fekau'aki mo e fiema'u 'o ha ngaahi koloa, ngaahi sevesi, ngaahi fetongi pe ngaahi monomono; pe
- (f) fai ha ngaahi fakamatala loi pe taki hala 'o fekau'aki mo e 'i ai pe ko e ola 'o ha malu'i fakataimi pe malu'i;

kuo ne fai ha hia.

24 Faifakatau mavahe

- (1) Ka 'i ai ha taha fefakatau'aki te ne, 'i he fakahoko 'o 'ene pisinisi, tukukehe 'oka fakangofua 'e he Talekita 'i ha tohi 'a ia 'e 'oatu 'o fekau'aki mo e lelei 'a e tu'unga faka'ekonomika 'o e fonua, kau 'i hono fakahoko 'o ha faifakatau mavahe, kuo ne fai ha hia.
- (2) 'Oku kau ha taha fefakatau'aki 'i he faifakatau mavahe kapau 'e hanga 'e he taha fefakatau'aki ko ia 'o —
 - (a) tuku atu ha ngaahi koloa pe ngaahi sevesi;
 - (b) hilifaki ha totongi ki hono tuku atu 'o e ngaahi koloa pe ngaahi sevesi; pe
 - (c) 'oatu pe fakangofua ha fakama'ama'a, totongi, totongi fakafoki pe fakamo'ua 'o fekau'aki mo hono tuku atu 'o ha ngaahi koloa pe ngaahi sevesi, 'i he tu'unga, pe fakatatau ki ha aleapau, fokotu'utu'u pe femahino'aki, 'a ia ko e toko taha 'oku tuku atu ki ai 'e he taha fefakatau'aki 'a e ngaahi koloa' pe ngaahi sevesi —
 - (i) kuo pau 'e 'ikai, pe kuo pau 'i ha tu'unga fakangatangata pe, te ne ma'u mai ha ngaahi koloa pe ngaahi sevesi mei ha taha 'oku fe'au'auhi mo e taha fefakatau'aki ko ia; pe
 - (ii) kapau 'oku tuku atu 'e he taha fefakatau'aki ko ia' ha ngaahi koloa —
 - (aa) kuo pau 'e 'ikai, pe kuo pau 'i ha tu'unga fakangatangata pe, te ne 'oatu ha taha 'o e ngaahi koloa ko ia' ki ha kakai pau pe ki ha taha pau 'o ha fa'ahinga kalasi 'o ha kakai; pe
 - (bb) kuo pau 'e 'ikai, pe kuo pau 'i ha tu'unga fakangatangata pe, te ne 'oatu ha taha 'o e ngaahi koloa ko ia' 'i ha ngaahi feitu'u pau ki he kakai kehe; pe
 - (d) tu'utu'uni, ko e tu'unga ia ki hano tuku atu ki ha taha ha ngaahi koloa pe ngaahi sevesi 'i ha fa'ahinga kalasi 'oku 'ikai ke fakalao ke ne tuku atu ka 'i hano 'oatu pe foaki ki he taha fefakatau'aki ha laiseni, ngofua, mafai pe lesisita'i ha lao tohi, ke ma'u mai 'e he taha ko ia 'a e kotoa pe konga 'o 'ene ngaahi fiema'u koloa kehe pe ngaahi sevesi kehe fakahangatonu pe ta'e fakahangatonu mei he taha fefakatau'aki ko ia; pe
 - (e) tu'utu'uni, ko e tu'unga ki hono tuku atu ki ha taha ha ngaahi koloa pe ngaahi sevesi, ke hanga ai 'e he toko taha ko ia 'o ma'u mai 'a e kotoa pe ko ha konga 'o 'ene ngaahi fiema'u koloa pe ngaahi sevesi kehe fakahangatonu pe ta'efakahangatonu mei ha taha hono ua.

25 Mahu'inga filifilimanako

- (1) Ka 'i ai ha taha fefakatau'aki, 'i ha fefakatau'aki pe pisinisi, te ne filifilimanako 'i ha vaha'a 'o e kau fakatau mai 'o ha ngaahi koloa 'oku nau tu'unga mo lelei tatau 'o fekau'aki —
- (a) mo e mahu'inga 'oku hilifaki ki he ngaahi koloa ko ia;
 - (b) mo ha ngaahi fakama'ama'a, ngaahi totongi, ngaahi totongi fakafoki pe ngaahi mo'ua 'oku 'oatu 'o fekau'aki mo hono tuku atu 'o e ngaahi koloa ko ia;
 - (c) mo hono 'oatu 'o ha ngaahi sevesi pe ngaahi naunau 'oku fekau'aki mo e ngaahi koloa ko ia; pe
 - (d) mo hono totongi 'o ha ngaahi sevesi pe ngaahi naunau kuo 'oatu 'o fekau'aki mo e koloa ko ia;

kapau ko e filifilimanako ko ia 'oku lahi 'aupito pe 'oku toutou hoko 'i ha anga tatau 'a ia 'e ngalingali 'e iku ke holoki lahi ai 'a e fe'au'auhi 'i ha maketi ki he ngaahi koloa, ka ko e maketi ia 'oku tuku atu ai 'e he taha fefakatau'aki 'e ne ngaahi koloa, kuo ne fai ha hia.

- (2) Kuo pau 'e 'ikai ngaue'aki 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o e kupusi'i (1) kpau —
- (a) ko hano fakangofua fakapotopoto pe 'o e kehekehe 'o e totongi pe ngalingali ko e totongi ki hono fo'u, tufaki, fakatau atu pe ki hono 'oatu 'a ia 'e hoko mei he ngaahi feitu'u kehekehe, ngaahi founa pe lahi 'oku tuku atu ai 'a e ngaahi koloa' ki he kau fakatau mai; pe
 - (b) na'e fai 'a e ngaue 'i he loto ma'a ke fakatatau ki ha mahu'inga pe monu'ia kuo tuku atu 'e ha taha 'oku fe'au'auhi mo e taha fefakatau'aki ko ia.
- (3) 'I ha fakatonutonu fakalao fekau'aki mo hano maumau'i 'o e ngaahi tu'utu'uni 'o e kupusi'i (1), ko e fatongia ke fakamo'oni 'oku 'ikai ke ngaue'aki 'a e kupusi'i 'e 'i he fa'ahi 'oku ne taukave'i ia.
- (4) Ka 'i ai ha taha, 'i ha fefakatau'aki pe pisinisi te ne —
- (a) fakaloto'i pe feinga ke fakaloto'i 'i he 'ilo'ilo pau ha taha fefakatau'aki ke ne fai ha filifilimanako 'i ha founa 'oku tapui 'e he kupusi'i (i);
 - (b) kau 'i ha fa'ahinga fefakatau'aki 'oku ne 'ilo'ilo pau 'e iku ki ha'ane ma'u 'a e monu'ia 'o ha fa'ahinga filifilimanako 'a ia 'oku tapui 'e he kupusi'i ko ia,

kuo ne fai ha hia

- (5) 'I ha fakatonutonu fakalao 'o ha taha 'i he kupusi'i (4), kuo pau ko e taukapo fe'unga ia ki ha taha ke ne fakamo'oni'i na'a ne tui 'i he founa fakapotopoto, 'o tefito 'i he kupusi'i (2), na'e 'ikai tapui 'a e filifilimanako ko ia.

26 Ngaahi malu'i tukupau 'o fekau'aki mo hono tuku atu 'o e ngaahi sevesi

- (1) 'I he aleapau kotoa pe ke tuku atu 'e ha taha fefakatau'aki ha ngaahi sevesi ki ha konisiuma kuo pau ke lau 'oku 'i ai ha malu'i tukupau 'a ia kuo pau ke tuku atu 'a e ngaahi sevesi ko ia 'i he tokanga mo e poto'i ngaue 'oku fe'unga pea ko e ngaahi me'a 'oku ngaue'aki pe 'oku tuku atu 'o fekau'aki mo e ngaahi sevesi ko ia kuo pau ke nau fe'unga mo e taumu'a 'oku faka'aonga'i ki ai pe 'oku tuku atu ai kinautolu.
- (2) Ka 'i ai ha taha fefakatau'aki te ne tuku atu ha ngaahi sevesi ki ha konisiuma 'i hono fakahoko 'o ha pisinisi pea kuo 'ai, fakapatonu pe 'oku pehe 'e he konisiuma 'oku mahino ki he taha fefakatau'aki 'a e tefito'i taumu'a 'oku fiema'u ki ai 'a e ngaahi sevesi pe ko e ngaahi ola 'oku ne faka'amu ke ma'u mei he ngaahi sevesi ko ia, 'oku lau 'oku 'i ai ha malu'i tukupau ko e ngaahi sevesi 'oku tuku atu 'i he aleapau ki hono tuku atu 'o e ngaahi sevesi ko ia mo e ngaahi me'a 'oku tuku atu 'o fekau'aki mo e ngaahi sevesi ko ia kuo pau ke nau fe'unga ki he taumu'a pe ke nau ma'u 'a e natula mo e lelei 'oku fai 'a e 'amanaki fakapotopoto te nau ma'u 'a e ola ko ia, tukukehe 'oka ha mei he ngaahi me'a 'oku hoko 'oku 'ikai ke falala 'a e konisiuma, pe na'e ta'efakapotopoto kiate ia ke ne falala, ki he poto'i ngaue pe ko e faka'uto'uta 'a e taha fefakatau'aki.
- (3) 'I he kupu ni, "ngaahi sevesi" 'oku 'uhinga ki he ngaahi sevesi 'i he founa 'o e —
 - (a) langa, tauhi, monomono, faito'o, ngaohi, fakama'a pe liliu 'o e ngaahi koloa; pe
 - (b) tufaki 'o e ngaahi koloa; pe
 - (c) fe'ave'aki 'o e ngaahi koloa.

27 Pule'i tafataha

- (1) Ko ha taha fefakatau'aki 'a ia, 'o tatai ai pe pe ko ia tokotaha pe mo ha toko taha kehe, 'oku ne 'i ha tu'unga malohi ke pule'i ha maketi ki he ngaahi koloa' pe ngaahi sevesi kuo pau 'e 'ikai ke ne fai ha ngaue koe'uhi ko 'ene 'i he tu'unga ko ia 'i he loto —
 - (a) ke fakamavahe'i pe ke holoki lahi 'a e fe'au'auhi 'i he maketi ko ia pe 'i ha maketi kehe;
 - (b) ke ta'ofi 'a e hu 'a ha taha ki he maketi ko ia pe ki ha maketi kehe; pe
 - (c) ke fakaloto'i ke tuku pe ta'ofi ha taha mei ha'ane fakahoko ha anga fe'au'auhi 'i he maketi ko ia pe ko ha maketi kehe.
- (2) Koe'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o e kupu ni, ko ha lau ki ha taha fefakatau'aki 'oku ne 'i ha tu'unga malohi ke pule'i ha maketi ki he ngaahi koloa pe ngaahi sevesi 'oku kau ai ha taha fefakatau'aki 'a ia, koe'uhi ko hono 'inasi 'i he maketi fakataha'i mo 'ene ma'u ha 'ilo fakatekinikale, ngaahi koloa fakaenatula pe sino'i pa'anga, 'oku ne ma'u ai 'e ia 'a e mafai ke ne

tu'utu'uni'i 'a e ngaahi mahu'inga pe pule'i 'a hono fo'u pe tufaki, 'o ha konga lahi 'o e ngaahi koloa pe ngaahi sevesi 'i he maketi.

28 Ngaahi angafai takihala fekau'aki mo e ngaahi sevesi

Ka 'i ai ha taha fefakatau'aki, 'i he fefakatau'aki pe ko e fefakatau'aki koloa te ne fakahoko ha fa'ahinga angafai 'a ia 'e ala takihala'i ai 'a e kakai 'o fekau'aki mo e natula, ngaahi angafai, taau 'o fakatatau ki honau ngaahi taumu'a pe ko e lahi 'o ha ngaahi sevesi, kuo ne fai ha hia.

29 Angafai takihala'i fekau'aki mo e hili 'a e ngaahi fakatau sevesi

Ka 'i ai ha taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki 'o fekau'aki mo hono fakatau atu 'o e koloa' te ne fakahoko ha fa'ahinga angafai 'a ia 'e ala takihala'i ai 'a e konisiuma ke ne tui 'e fakahoko ha ngaahi sevesi ki ha ngaahi koloa pau hili hono fakatau, kae'oua kuo ne ma'u 'a e ngaahi naunau fe'unga ke fakahoko aki 'a e ngaahi sevesi ko ia, kuo ne fai ha hia.

KONGA IV - FAKAMALOHII' MO E NGA AHI FAKALELEI

30 Ngaahi hia mo e ngaahi tautea

- (1) Ko e taha kotoa pe 'oku ne fakahoko ha ngaue 'o maumau'i ha tu'utu'uni 'o e Lao ni pe ha tu'utu'uni 'e fa'u 'i ai kuo ne fai ha hia. Ko e taha kotoa pe kuo ne fai ha hia kuo pau 'e ala mo'ua 'oka halaia —
 - (a) kapau ko ha 'uluaki hia ki ha mo'ua pa'anga 'e 'ikai laka hake 'i he \$3,000 pe ko e ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 1 pe fakatou'osi 'a e mo'ua pa'anga mo e ngaue popula; pea
 - (b) kapau ko ha toe hia kimui ki ha mo'ua pa'anga 'e 'ikai laka hake 'i he \$7,000 pe ko e ngaue popula 'o 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e 2 pe fakatou'osi 'a e mo'ua pa'anga mo e nofo popula.
- (2) 'E ngofua ke tu'utu'uni 'e he fakamaau'anga 'oku ne fakahalaia'i ha taha ki he hia 'i he Lao ni ke ne tu'utu'uni ke fa'ao ha ngaahi koloa na'e 'uhinga ai hono fai 'o e hia.
- (3) 'E ngofua ke tu'utu'uni 'e he fakamaau'anga 'oku ne fakahalaia'i ha taha ki ha hia 'i he Lao ni ke ne tu'utu'uni ki he taha ko ia' ke ta'ofi 'a e pisinisi ki hono tufaki 'o ha sevesi pe fakatau atu pe tu'uaki fakatau atu 'o ha fa'ahinga koloa ki he vaha'a taimi 'e fakamahino'i 'i he tu'utu'uni.
- (4) Ka 'i ai ha taha te ne maumau'i ha tu'utu'uni 'a e fakamaau'anga 'i he kupusi'i (3) kuo ne fai ha hia.

31 Mafai faka'ilo

- (1) 'E ngofua ke fai 'a e ngaahi faka'ilo 'i he Lao ni —
- (a) 'e he pe ma'ae 'Ateni Seniale;
 - (b) 'e ha memipa 'o e polisi'; pe
 - (c) 'e he pe ma'ae Talekita'.
- (2) Ko ha taha 'oku lau ki ai 'i he kupusi'i (l)(b) pe (c), 'o tatau ai pe pe ko ha fakafofonga lao pe 'ikai, 'e ngofua ke ne fakahu, kamata pe fakahoko ha faka'ilo, fakamatala, launga pe ha fakatonutonu fakalao kehe 'e hoko 'i he Lao ni, 'o fakatau ki ha ngaahi tu'utu'uni 'e 'oatu 'e he 'Ateni Seniale.

32 Ngaahi mo'ua 'o e kakai pau fekau'aki mo e fai hia 'a ha Ngaahi Sino Fakakautaha pe Kautaha Fakatahataha

Kapau 'e fai ha hia 'i he Lao ni 'e ha sino'i kakai —

- (a) kapau ko e sino'i kakai ko ha sino fakakautaha, ko e taha kotoa pe ko ha talekita, pule lahi, sekelitali pe ha 'ofisa kehe pehe 'o e sino fakakautaha 'i he taimi na'e fai ai 'a e hia; pe
- (b) kapau ko e sino'i kakai ko ha sino kehe mei ha sino fakakautaha, ko e taha kotoa pe na'e memipa 'i he sino ko ia 'i he taimi na'e fai ai 'a e hia;

kuopau 'e lau kuo ne fakahoko 'a e hia ko ia tukukehe kapau te ne fakamo'oni'i na'e fai 'a e hia ta'e te ne 'ilo ki ai pe na'a ne 'ilo kae 'ikai ke ne ta'ofi pea na'a ne fakahoko 'a e fakapotopoto kotoa pe ke ta'ofi 'a e fai 'o e hia 'a ia na'e totonu ke ne fakahoko 'o fekau'aki mo e natula 'o hono ngaahi fatongia' 'i he ngaahi me'a kotoa pe.

33 Mo'ua 'a e Pule ki he hia 'a e kau fakafofonga pe kau sevaniti

Ka fai 'e ha fakafofonga pe ha sevaniti 'a ha taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki ha hia 'i he Lao ni, kuo pau 'e lau na'e fai 'a e hia ko ia 'e he taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki ko ia tukukehe kapau te ne fakamo'oni'i na'e fai 'a e hia ko ia ta'e te ne 'ilo ki ai.

34 Malu'anga 'o e kau 'ofisa

'I ha ngaahi fakatonutonu fakalao 'o ha 'ofisa, 'a ia kuo fokotu'u ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao ni, ki ha ngaue na'e fakahoko pe na'e 'uhinga ke ne fakahoko 'i he'ene fakahoko hono ngaahi fatongia 'i he Lao ni, kuo pau ko ha taukapo na'a ne fakahoko ia 'i he loto ma'a.

KONGA V - NGAahi ME'A KEHEKEHE

35 Totonu ke vakai'i

- (1) Ka 'i ai ha taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki 'oku ne ta'efiemalie ki ha fekau na'e fai 'e he Talekita 'i he kupu 14, 'e ngofua, 'i loto 'i he 'aho 'e 14 ke ne kole ke vakai'i 'a e fekau ko ia.
- (2) 'E ngofua ki he Minisita ka fai ha tohi kole 'o fakatatau ki he kupusi'i (1), ke ne fakapapau'i, liliu pe fakafoki 'a e fekau kuo toe vakai'i pe ko ha konga 'o e fekau ko ia.

36 Ngaahi tu'utu'uni

'E ngofua ki he Minisita 'i he loto ki ai 'a e Kapineti ke ne fa'u ha ngaahi tu'utu'uni ke fakaa'u mo fakahoko 'a e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni pea 'e ngofua ke tu'utu'uni ai ki —

- (a) he founa fakahoko 'o e ngaahi launga' mo e angafai 'o e ngaahi fakatotolo;
- (b) ha fakamatala 'oku fiema'u ke 'oatu 'e he taha fo'u koloa pe taha fefakatau'aki ki ha konisiuma 'i hano totongi ke fakahoko ha ngaahi sevesi; pe
- (c) ha me'a kehe 'e fiema'u 'e he Lao ni ke tu'utu'uni ki ai.

FAKAMATALA FAKALAHĪ

¹ Lao fika 15 'o e 2010,

Fakatonutonu 'e he Lao 26 'o e 2009, kamata'anga 'aho 13 'o Me 2010

² Fakahu 'e he Lao 26 'o e 2009

³ Fakahu 'e he Lao 26 'o e 2009

⁴ Fakahu 'e he Lao 26 'o e 2009